

УДК 811.111.112.2

Волошук В. І.

канд. філол. наук, проф. ЗНТУ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "СМЕРТЬ" В СТИСЛОМУ СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ОПОВІДАННІ

Термін «концепт» сьогодні знаходить широке застосування в різних областях лінгвістичної науки. Він має безліч трактувань. С. А. Аскольдов під концептом розуміє деякі підстановки значень, сховані в тексті «заступники» безлічі предметів, що полегшують спілкування й тісно пов'язані з людиною і його національним, культурним, професійним, віковим та іншим досвідом [1, с. 269]. Г. Г. Слишкін і В. І. Карасик розуміють концепт як «багатомірну ментальну одиницю з домінуючим ціннісним елементом» [2, с. 75].

Феномен смерті завжди був проблемою для людини, культури й філософії. Він залишається актуальним і в сучасному світі. Смерть є одним із самих популярних елементів масової культури. Адже смерть невід'ємна частина життя як окремої людини, так і суспільства. При цьому її сприйняття й осмислення у світовій культурі завжди характеризувалося поліфонічністю. Концепт смерті у всіх культурах являє собою одне з головних у концептосфері і національній свідомості її носіїв. У цьому сенсі німецька культура не є виключенням.

Неясна природа смерті відкриває широкий простір для індивідуальної і колективної уяви. Узяти, наприклад, лише деякі з образів, що існують в західній культурі: смерть представляється *«старою з косою»*, *«невблаганним пожеирачем»*, *«жахливим вершиником»*, *«безглуздою машиною»*, *«невблаганним месником»*, *«зухвалим обманщиком»*, *«палким коханим»*, *«солодкою утішницею»*, *«великим зрівнювачем»*.

Концепт «смерть» в текстах стислих оповідань виражається як імпліцитно так і експліцитно. Імпліцитне вираження когнітем заторкує всі мовні рівні. На основі виявлених експліцитних засобів можна визначити лексичні одиниці, що переходять з однієї когнітеми в іншу. Головні лексеми, що вербалізують концепт «смерті» в стислому німецькому оповіданні це *«der Tod»* - *смерть*, *«sterben»* - *вмирати*, *«tot»* - *мертвий*. Ситуативними

лексемами часто виступають також «*Mord*», «*Krieg*» (різні види зброї) тощо. Семантичний взаємозв'язок експліцитних одиниць з концептом «смерть» виявляється в контексті.

Найчастіше в сучасних стислих оповіданнях концепт «*Tod*/Смерть» вербалізується за допомогою однокореневих слів зі спільним коренем *-tod-*:

«*Aber was spielt ein Töter mehr oder weniger für einen Rolle in diesem Ausverkauf von Menschenleben!*» [3, с. 33].

У даному прикладі бачимо вербалізацію концепту шляхом вживання лексеми «*Toter*», що має безпосереднє відношення до поняття смерті, спричиненої діями іншої особи. Взагалі слід зазначити, що концепт «*Tod*/Смерть» представлений у сучасній малій німецькій прозі з точки зору саме вбивства, а не смерті, як природного закінчення життєвого шляху.

На лінгвістичному рівні образ смерті вводиться найчастіше за допомогою конкретизації ситуації смерті через слова, які співвідносяться з загибеллю людей, що відбулася насильницьким шляхом. Зокрема використовуються наступні лексеми: «*das Blut*», «*der Mord*», «*die Wunde*», «*schießen*», «*die Maschinenpistole*», «*der Schmerz*» та інші. Не периферії концепту концепту «смерть», в стислому німецькому оповіданні розташовані лексеми «*die Einsamkeit*/Самотність», «*die Leere*/Порожнеча» і «*die Ruine*/Руїни». Вони вербалізуються в концепті, як правило, шляхом опису ситуацій, а також за допомогою передачі почуттів героя.

Наприклад з одного з таких описів починається оповідання Генріха Белля «*Botschaft*»:

«*Kennen Sie jene Drecknester, wo man sich vergebens fragt, warum die Eisenbahn dort eine Station errichtet hat; wo die Unendlichkeit über ein paar schmutzigen Häusern und einer halbverfallenen Fabrik erstarrt scheint; ringsum Felder, die zur ewigen Unfruchtbarkeit verdammt sind; wo man mit einem Male spürt, dass sie trostlos sind, weil kein Baum und nicht einmal ein Kirchturm zu sehen ist?*» [4, 5] Даний уривок наочно ілюструє, як автор розкриває поняття порожнечі, безнадійності і приреченості. Такі слова як «*Unfruchtbarkeit*», «*Drecknester*», «*halbverfallen*», «*trostlos*» ніби нагнітають сум, почуття безвихідності, порожнечі, а слова з заперечною семантикою «*kein*» та «*nicht*» додають песимізму та негативу до загальної картини, що мимоволі наштовхує на думки про смерть, самотність та порожнечу.

Окрім семантичної вербалізації концепту існує також синтаксична. У випадку концепту «*Tod*/Смерть» синтаксичною вербалізацією є три крапки, що символізують немовби незакінченість або небажання вербалізувати думки про кінець життя, про смерть. У певних випадках три крапки також можуть означати порожнечу як приклад того, що залишається на душі після смерті близьких чи просто знайомих людей. Ще одним синтаксичним вираженням концепту «смерть» можна вважати так званий деструктивний синтаксис,

тобто порушення структури речення, раптові еліпси, граматичний паралелізм, винос за рамки важливої інформації тощо.

Можна зробити висновок, що концепт «*Tod/Смерть*» достатньо яскраво вербалізується у сучасних стислих німецьких оповіданнях не тільки семантично, але й синтаксично. Зокрема застосовуються як спільнокореневі слова типу «*Tod*», «*Toter*», «*tot*», так і інші асоціати, які за авторською інтенцією мають відношення до смерті. А синтаксична вербалізація концепту за допомогою трьох крапок несе подвійну функцію, даючи змогу читачеві фантазувати та сподіватись, а також звільняючи автора від необхідності виражати смерть словами. Безглуздість та раптовість смерті підкреслюється деструкцією та заплутаністю синтаксичної конструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аскольдов, С. А. Концепт и слово [Текст] / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология / под ред. В. Н. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279.
2. Карасик, В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования [Текст] / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75-80.
3. Vom Nullpunkt zur Wende...: deutschsprachige Literatur nach 1945; ein Lesebuch für die Sekundarstufe [Text] / Ed. Hannes Krauss, Andreas Erb – Essen: Klartext, 1999. – 289 s.
4. Böll, H. Der Geschmack des Brotes. Erzählungen [Text] / Heinrich Böll. – Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1990. – 320 s.